

EL RAFALET D'ANTELLA

VALERIA BENETÓ FERRANDO, CASTELLÓ I ESTIU DEL 2022

El llogarret anomenat «El Rafalet» estava situat a la part Sud-est del poblat d'Antella, i formava una Illa de cases molt pròxima, en tots els aspectes, en aquell lloc on la Torre, la Casa i l'Hort del Senyor indicava pertinença i poder sobre el vassall; poblat i habitat per les mateixes famílies o emparentats entre si, era tan pròxim a Antella que el va absorbir com un terrós de sucre en un cafè; i no ens consta cap capitulació d'annexió, ni millora ni pèrdua de drets per cap de les dues parts, però el que sí podem dir era que estaven units des d'abans del S. XV tot i mantenir el seus respectius estatus fins a l'expulsió dels moriscos.

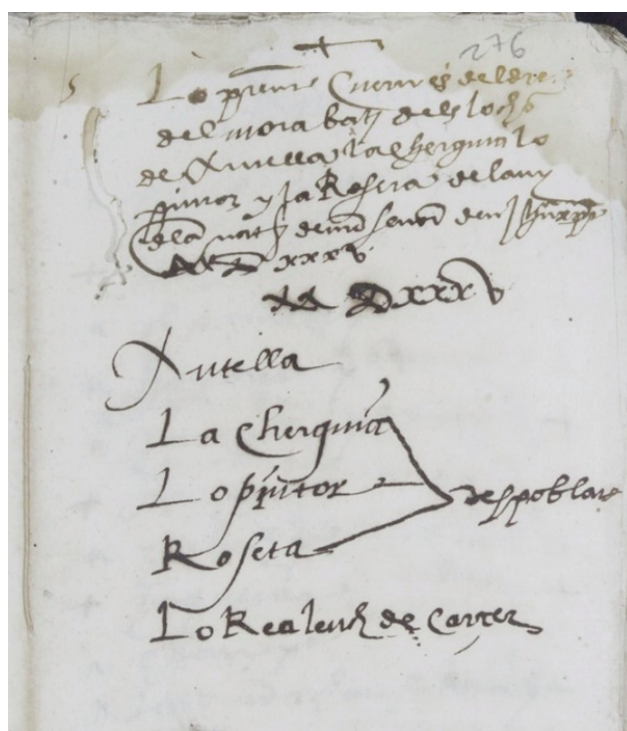
Serà en arribar el Nou Poblador quan es considere formalment com un sol poble, Antella i el Rafalet, encara que seguirà nomenat-se segons el costum antic.

En un treball anterior, tot seguint un document afortunadament ara “desactivat”, vaig cometre error que en aquest treball present vull remeiar ara; es tracta del document de la foto el qual diu textualment:

“Lo present Cuern es del dret del Morabatí, d'Antella, L'Alcharquia, lo Pintor i la Roseta de la nativitat del any de nostre senyor deu Jesucrist 1535.

Antella
La Cherquia
Lo Pintor
Roseta
Lo Realench de Carcer

} Despoblats

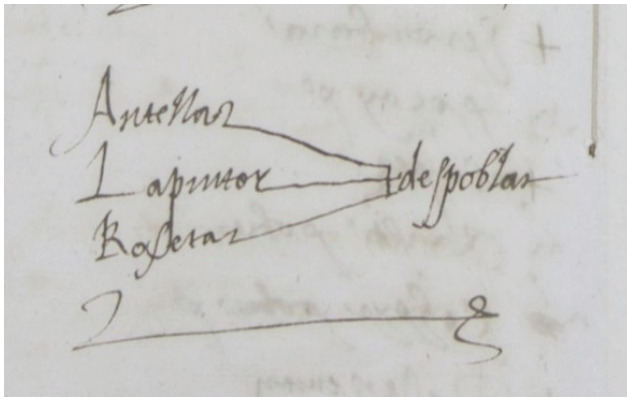

Vaig interpretar que estava referint-se a despoblats pròxims a Antella, ja que figurava la Xarquia i dos més que en ser despoblats, poca repercussió deuriem tenir en l'esdevenir, però al menys, quedaren a benefici d'inventari, nomenats *Lo Pintor i Roseta*.

Una vegada en l'interior, ni paraula dels despoblats; solament al darrer full, apareix un nou esquema, en el qual es referma la mateixa disposició però figurant Antella per Xarquia. També em va sorprendre la no aparició del Rafalet, i ho vaig atribuir a l'absorció del referit lloc. Més avant

m'assabente que no hi consta per qüestions d'índole tributària, en poques paraules, estant sol el Rafalet no pagava el dret del Morabatí, formant part d'Antella, sí.

Però tornem per un moment als dos despoblats que hi figuren al costat d'Antella en la imatge de dalt *Lo Pintor i Roseta*;

del primer nom no en sabia res, del segon sé que hi havia un poblat nomenat així entre Manuel i Castelló, però sabia també de denominacions iguals per a llocs diferents com per exemple: Sueca prop de Cotes i Sueca la capital de la Ribera Baixa, Cotes a la Vall Farta i Cotes al costat de Pardines. Ràfol a la Ribera, i Ràfol a la Vall digna i a la Vall d'Albaida, o del Rafalet, que es trobava a Antella, Alberic, Manuel i Rafelguaraf. Sabedors els escrivans de la possible confusió, optaren per diferenciar-los, encara que no sempre, perquè Rafalet, ja parlant del S. XVI era d'ús exclusiu per al d'Alberic, mentre que el de Rafelguaraf s'anomenava "Rafalet i Palmella" de "la Parda" es deia el de Manuel i el d'Antella es deia com sona "Rafalet d'Antella" o també com a "Cases del Rafalet". Vist i acceptat açò no veia jo perquè no podia dir-se Roseta un despoblat pròxim a Antella i encara més en trobar aquest document: (*ARV Processos de Madrid G 19 f80*):

"...los quals llocs son los següents, çò es lo dit lloc de Castelló que es poblat de xtians. Item los llocs de Rafalet i Roseta qui son despoblats e derrocats e son del hereu de don Pedro Quintana. Item lo lloch del Ràfol..."

Què s'hi conta? Ens trobem davant un gros expedient processal, de més de 400 fulls a dos cares i conté la diferent documentació aportada en un plet per l'herència del senyoriu d'Alcàntera, Beneixida i el Ràfol, i aporta entre d'altres, aquesta diversa i variada informació. L'acte en concret s'anomena: "*Procés de la ciutat de Xàtiva e les aljames de Alcàntera, Beneixides, i lo Ràfol contra Uns comerciants acreedors*". També he utilitzat del mateix volum: "*Tresllat dels arrendaments de les sises del lloc e quarter de Castelló de Xàtiva*" i conté també la "*volta al terme de la ciutat de Xàtiva*" que anualment feien els Jurats i el Justícia de la Ciutat, que no tenia una trajectòria fixa però generalment començava a Sallent baixava a Sumacàrcer, travessava el riu Xúquer i anava a la Xarquia i Antella; pel gual de Cotes travessaven el riu de nou i entraven a Cotes i la resta de pobles de la Vall Farta, per acabar anant al Ràfol i a Castelló i d'allí a Manuel per regressar a la Ciutat.

Era "la Volta al Terme" un acte anual, repetitiu, teatralitzat, ple de simbolisme, que volia significar la potestat de la Ciutat sobre els pobles de la seua contribució, o dit altrament, que aquells eren considerats com un carrer de la ciutat, uns més lluny que els altres, però tots sota la mateixa autoritat. Aquest era el motiu pel qual els nostres pobles pagaven diversos impostos locals de Xàtiva, una part de Murs e Valls, de la festa del Corpus, del Sermonador de Quaresma etc.

S'entrava a un poble, inclús en els despoblats, en comitiva encapçalada pels verguers, els quals amb "*Cota vermella abillats i elevant al cel les seues maces d'argent*" entraven fins a la plaça del poble, on el trompeta anunciava la crida que en senyal d'autoritat i possessió llegia un ministre (algutzir) i acabada aquesta, si algú volia dir alguna cosa sobre la crida, podia perfectament intervenir, i llevat d'unes excepcions en què parlaven de llevar les forques, la crida volia referir-se que serien perseguits els malfactors i malfatans que no treballaren, que jugaren a jocs prohibits, que portaren armes no autoritzades etc., el ben cert era que no he trobat cap rèplica a cap crida. L'acte solia acabar-lo el Justícia de la Ciutat ordenant l'horari per al dia que esdevenia, o orde-

nant llevar-li l'arma a algú dels qui es travessaven amb la comitiva, bé en el terme o bé en el poblat, i només li la tornava després de sentits els precés d'algú dels presents.

Així, doncs, en aquest recull de documentació, en un primer moment em vaig veure reforçat en el meu plantejament, ja que tornava a trobar Roseta al costat de Rafalet, o quelcom referent a Antella en un mateix document. Tot encaixava, però a continuació diu: Roseta i el Rafalet tots dos despoblats i derrocats...com, com? Derrocats? Sempre havia cregut que Rafalet, va ser absorbit per Antella. Aleshores, un poblat derrocat no es pot unir, i menys si està despoblat, i a mi em constaven noms d'habitants del Rafalet, i amb data posterior a aquesta. Una altra vegada, res em quadrava.

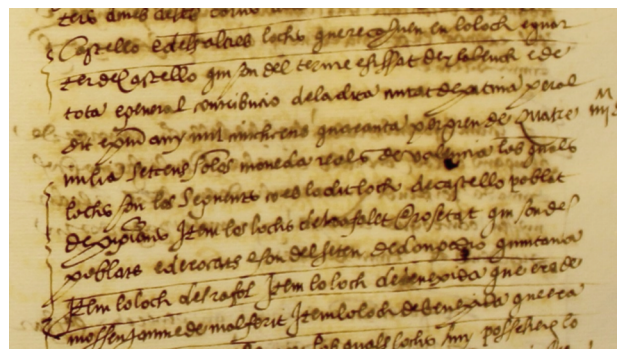
Ja no n'estava segur de res, i en documents d'anys posteriors, es repeteix el mateix enunciat, però aportant una novetat, diu en un: que són de l'hereu de Pere Quintana i en l'altre que són de l'hereu de Joan de Tallada.

Ara no podia fallar, amb aquestes dades era més difícil errar, ja que els llocs havien de coincidir amb els senyors, i certament no tots els llocs tenen el mateix grau d'estudi i coneixements. Per tant, tot cercant, trobe la primera sorpresa: Rafalet prop de Manuel i també hi ha un nucli pels voltants de Rafelguaraf, i a Alberic i clar, el d'Antella.

Si estem d'acord que la forma d'ocupar el territori en període Islàmic era pel que respecta al món rural d'una gran dispersió, al menys dos motius de manera "natural" poden influir en el seu despoblament i en la seua desaparició de la documentació, a saber, o bé una dolenta ubicació, o bé, l'assimilació per proximitat a un nucli més important. Els nostres Sueca, Ràfol, Rafalet, al costat de Xarquia, Alcosser, i Paixarella, tots despoblats, encara que no es poden englobar en un sol motiu de desaparició, la major part ho feren

per haver ocupat una zona inundable, però la resta per absorció. Casualment, però, anem a afegir un nou motiu de despoblament, un detall trobat en aquests documents que ens han servit de base: la convicció que algun poblat va desaparèixer per motius diguem-ne fiscals o impositius:

"...diversos Porters i escrivans que per cobrar als dits Llocs i fer execució en los bens dels vasalls i habitants del dit lloc...fan senyals i execució sobre los bens dels dits llocs o dels vasalls habitants en total destrucció i perdició dels dits llocs los quals casun jorn per dita raó se despobla e despoblaran e contra les quals provisions per vostra senyoria fetes." (ARV Processos de Madrid G 19 f 74)

Quants llocs podran certificar la seua desaparició pel tema esmentat? Per què a Benimeixix, Xarquia o el Ràfol se'ls atribueix a una riuada la causa de la seua desaparició? a mi no em consta ni crec que fóra possible, al menys en els tres casos esmentats, com els passà a Alcosser i Paixarella, els quals, malgrat diferir en més de tres-cents anys, ha quedat constància de la raó del despoblament.

La cosa, ara si, estava clara, no era Roseta i Pintor, tal i com convidava el quadern del Morbatí, despoblats lligats a Antella, o entre Antella i "Lo realenc de Càrcer" sinó més aviat llocs sota diferents influències i senyorius al llarg del temps i situats entre Castelló, Manuel¹ i Rafelguaraf. De forma que el Rafalet i la Xarquia són els únics llocs que aportaren nova població, un en

¹ Rafalet i Roseta són dos despoblats de Manuel que en 1373 pertanyien a Berenguer Fluvià, 1406 a Manuel Sanç 1421 per compra a Lluís Ferrer i per herència els va correspondre a Arnau Ferrer en 1472 i en 1496 el propietari era Vicent Ferrer que ho va vendre a Joan Tallada que des del any 1496 ho va mantenir fins que ho va vendre a Pedro Quintana en 1528. Tret de Joan Català Cebrià i Vicent Sanchis a "La subcomarca de Castelló i les Ènoves".

va ser absorbit per Antella i l'altre va desaparèixer encara no sabem ben bé com, però la majoria dels seus pobladors passaren cap a Antella, sota els dominis dels Cervató, i ens consta que encara habitada l'any 1475 en acta de venda de censal violari entre Ubaydal Edam veí i habitador de la Xarquia i Aldonça Despuig davant Pere Caldes, Notari de Castelló. (APNP nº 20999 11 d'octubre de l'any 1475).

Era el Rafalet formalment un Poblats?

Efectivament, ho era, tal i com hem al·ludit, per la concepció musulmana d'ocupació rural de la terra, pròxims a les propietats que es treballa, fet de poques cases i molt disperses.

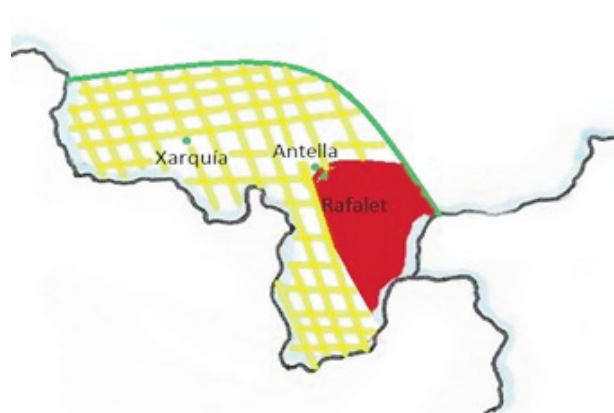
Però si tan a prop era d'Antella, que va acabar per absorbir-lo, on estava la diferencia, on radicava la peculiaritat d'uns i d'altres? doncs bàsicament en un parell de coses o a tot estirar tres, cosa que feia que els dos poblats foren diferents, essent del mateix senyoriu, la Baronia d'Antella. El primer que tenien els habitants i arrendataris de les terres i fruits del Rafalet eren unes condicions en quant al percentatge de la collita a pagar a la senyoria diferent en alguns punts, els uns dels altres, i aquesta decisió, no feia diferents uns als altres, però sí que recompensava certes mancances o venia a pal·liar algun inconvenient, com ara, el fet d'estar en terreny propici a les riuades.

(1793 AHMC) més clar ho veiem al protest dels Jurats d'Antella del 4 de Octubre del 1603 “...y que lo mag. Francisco Nieto Alcayd de Antella no obstant la costum i practica es anat a abatollar los noguers en les terres sites del Rafalet y voler aquell partir com en efecte los parti de quatre una per a la senyoria y lo qual feu a descontento y sens licencia ni parer dels del Rafalet que per ço dihuen los dits jurats protesten per conservació dels drets del Rafalet

La segona condició, i açò no els feia diferents, era que si no tenien terme, no existien, i amb tots els honors Rafalet tenia terme i perfectament delimitat:

Camí del Massil, Horta Baixa, Babaix, Escorredor del Riu Sallent, Séquia Reial, Riu Xúquer, Camí

de Gavarda, Séquia de l'horta d'Antella. (Recopilació personal de dades dels protocols del AHMC on reconeixen tenir terra al terme del Rafalet)

A la imatge de dalt el terme d'Antella i Rafalet, amb la silueta dels Rius Xúquer i Sallent.

Un tercer argument per a sostindre aquest raonament era el tràmit que ha de fer el nou senyor, el primer Salvador, en recaptar-se l'impost del Morabatí. Davant notari, aconsegueix la declaració de dos testimonis que afirmen que des de temps immemorial, sempre s'ha pagat el citat impost al senyor, mai al rei.

25 d'Abril 1598 (1831 AHMC) “...A Universos e sengles oficials del prent. regne de Val. al qual o als quals les presents pervendran y presentades seran, Sertifique jo Joseph Casanova Notari públic del regne de Valencia com en lo dia de hui constituït personalment en lo present lloc de Antella, en presentia de mi dit notari, y dels testimonis dels dejús escrits, Pere Lluís Salvador cavaller Senyor del present lloc de Antella y del Rafalet interroga a Francesc Ballester y Francesc Fotoa del Rafalet del dit lloc de Antella, diguen si los veïns y habitants del dit lloc del Rafalet paguen y acostumen pagar lo Morabatí al Senyor de Antella o al rei nostre senyor, los quals com fossen presents juraren en ma y poder de mi dit notari com a persona pública a nostre senyor y deu Jesus Christ y als sants quatre evangelis de aquell sots virtut del dit jurament responnent a dit interrogatori dixeren ço es los dits Francesc Ballester y Francesc Fotoa que ells han pagat y acostumen a pagar lo Morabatí al senyor de Antella y no al rey y per ser com son del Rafalet y han oit dir a sos pares y als seus antipasats

que los del Rafalet paguen lo Morabatí als senyor y no al rey y que així havem pagat ells tot temps y lo dit Gaspar Diner dix quell havia vist que lo dit Morabatí los del Rafalet lo pagaven al senyor del dit lloc y no al rey y ha oit dir a sos pares y a sos antipassats que los del Rafalet pagaven y acostumen pagar lo Morabatí al senyor que no al rey. De totes les quals coses lo dit senyor de Antella y Rafalet requeri a mi dit notari lin rebes acte de fe als efectes que a ell se pugua mes aprofitar...A totes les quals coses foren present per testimonis Francesc Amira major y Joan Alamí Pardo nous cristians de Antella habitants

Aquest Quadre ha estat de confecció pròpia basat en actes notariais en les quals citen ser o tenir collites al terme del Rafalet o Antella i quant han pagat al senyor; en verd Rafalet, en roig Antella, en color gris el que era comú als dos poblats.

Producte	Rafalet	Antella
Grans i llegums	1/4 d'Alcadiat de tot gra	1/5
	Terç de Delme	
	Ple dret emfitèutic segons Fur de València.	
Garrofes	Una de les dos: A) La meitat i dret d'Alcadiat B) A la quarta Part i lo terç de Delme mes dret d'Alcadiat de dotze cabassos hu.	1/5
Fruits a pagar anualment	3 almuds per cafís	
Oli	1 Lliura per cada peu.	
Figa i pansa	3 Almuds per cafís	

Acabe aquest apartat destacant alguna de les peculiaritats del dret del morabatí. El més antic que es conserva el trobem l'any 1421 i caldria dir que fins el 1572 no apareix Antella i Rafalet junts, segons ens indica el plantejament dels testimonis de l'anterior document, on diuen que pagaven el Morabatí al Senyor i no al Rei. El del 1538 era el de la menció com a despoblats, de Roseta i Pintor, al costat de Xarquia, també despoblada, cosa que ja ha quedat clara que es tractava no d'un error, sinó d'una desubicació, perquè mai no havien d'haver anat junts, ja que l'únic factor comú podria haver estat que el mateix recaptador es fera càrrec de tot el llistat que, junt al fet propiciat per la similitud dels noms, portara a l'error a l'investigador.

Als tres darrers morabatins d'abans de l'expulsió dels moriscos, figura Antella i Rafalet junts, i ja no els queden particularitats, són un sol poble, però de vegades els noms van a recer, els uns dels altres i no sabrem mai el perquè de certes dinàmiques pròpies i incomprensibles.

La darrera qüestió sobre la qual em recolze serà que es coneixen almenys dos llocs de soterrament molt antics, un al Camí de Gavarda, conegut com el Cementeri vell d'Antella, nomenat com a "Cimiterio Vetero", l'altre, l'aparegut al carrer Sant Rafel, que era el fossar del Rafalet.

El ben cert serà que confirmada aquesta sèrie de raons, podrem asseverar que la pertinença al lloc, al poblat, està provada per a considerar-se, d'ací o d'allà, i si sumem les condicions que per establir-se, treballar i repartir-se la collita amb el senyor era diferent en cada lloc, això també marcava, com no era menys important tenir terme propi, o com no pagar diferent impostos. Aquesta podria ser-ne l'evidència, però tenir cementeri propi i individualitzat per als habitants d'un lloc, indica tot l'esmentat abans, a més a més de ser portadors d'una història, uns costums i tradicions indicadors de personalitat pròpia.